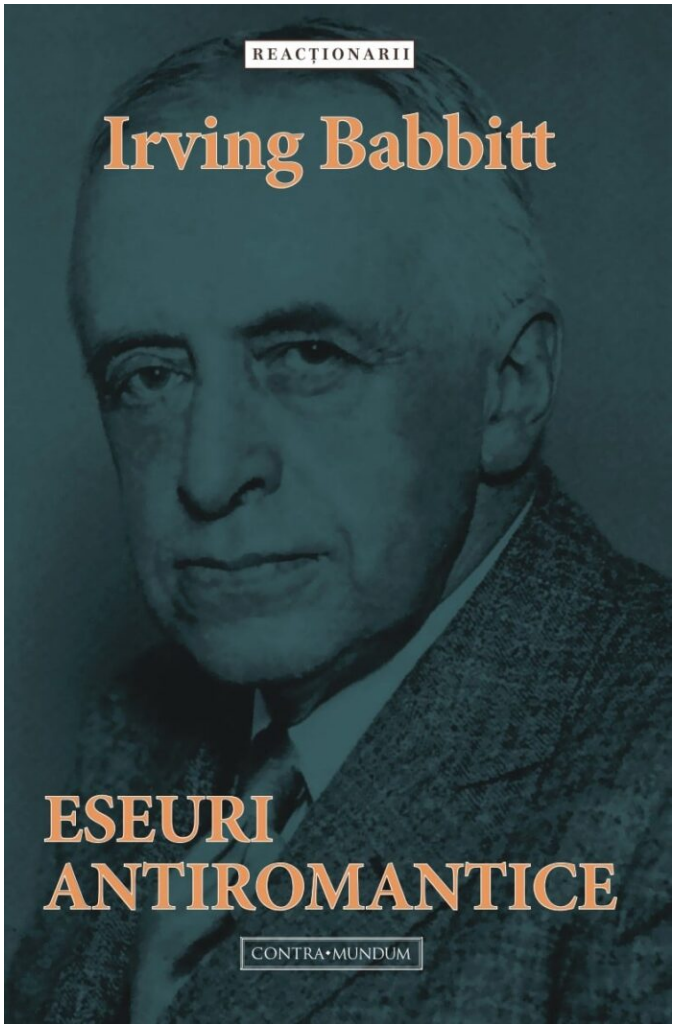

Poate că exagerez întrucâtva dacă spun că Irving Babbitt este un scriitor care mi-a marcat viața, în măsura în care un autor are această putere, dar nu aș fi foarte departe de adevăr. În urmă cu aproape 15 ani, citind o istorie a culturii apusene scrisă de Jacques Barzun, am dat peste o notă de subsol lapidară care trimitea la lucrarea lui Babbitt despre „Rousseau și mișcarea romantică”. Nu aș putea indica precis ce anume m-a făcut să caut cartea. Pe atunci nu știam nimic nici despre autor, nici despre operă, dar e clar că un instinct binevoitor mi-a stimulat o curiozitate nefirească la prima vedere.

Am cumpărat-o relativ ușor, însă nedumeririle au continuat încă înainte de a deschide volumul. Aveam în față o carte cu o grafică monotonă, copiată la cerere după un vechi volum de bibliotecă, plină de sublinieri și comentarii scrise pe margine. Din fericire, spre deosebire de multe astfel de exemplare, în cazul acesta, așa cum aveam să-mi dau seama mai târziu, lectorul fusese mai mult decât inspirat. Îmi devenise clar de acum, chiar dacă nu citisem nici măcar o pagină, că mă întâlneam cu un autor complet uitat, care nu mai avusese parte de nicio reeditare semnificativă timp de aproape un secol. Așadar, îmi pusesem niște speranțe, nefondate pe nimic altceva decât pe intuiție, într-o carte obnubilată, a unui profesor de literatură

comparată la Harvard de la începutul secolului XX. Nu se anunța vreun extaz livresc, așa că mă pregăteam pentru un exercițiu de răbdare.

Din fericire, intuiția originară s-a dovedit mai mult decât fecundă, căci de la primele pagini ale cărții am început să întrevăd și să simt o minte sclipitoare care se mișca prin istoria literaturii și gândirii moderne cu o precizie și o claritate nemaiîntâlnite vreodată. Mă așteptam la tone de referințe obositoare, la argumente alambicate și forțate, la contorsiuni și prețiozități de scientism literar, care de regulă nu fac altceva decât să ascundă absența gândirii și a ideilor. În loc de tot acest balast indigest și comun, am avut sentimentul unei revelații intelectuale. Era ca o lumină puternică și strălucitoare care te izbește după un mers de-o viață printr-o pădure mocirloasă și întunecată, plină de buruieni și arcane imposibil de depășit. Doar că această lumină, în loc să mă orbească, îmi deslușea fiecare naufragiu și ungher în care mă blocasem și, mai important, îmi făcea la fel de limpede tot ceea ce aveam să întâlnesc de acum încolo.

Meritul lui Irving Babbitt nu era și nu este doar acela că îți explica relația dintre cultura modernă și filosofia lui Rousseau, ci acela, mai înalt, că te înarma cu mijloacele de apreciere ale oricărei creații artistice, și anume adevărul ei în raport cu universalul. Toată această revărsare de cunoaștere nu se făcea într-o manieră scolastică și teoretică în care te simți prizonierul unor dictate nemiloase, prinse într-o armătură logică, sufocantă și artificială, ci prin revelarea unui număr impresionant de ilustrări literare clasice și moderne, prin vorbe de duh memorabile, prin citate originale, prin comentarii care își loveau de fiecare dată în plin ținta. Era acea cale regală, ideal situată la mijloc între erudiția debordantă și impresionismul gândirii libere de conformism, însă totul impregnat până în ultimul por de o inteligență fascinantă.

Am luat apoi la rând, nerăbdător, toate cărțile lui Babbitt, iar bucuriile și surprizele s-au ținut lanț, căci nu mă întâlneam cu omul unei singure cărți, ci cu omul unui singur gând – felul în care tradiția clasică a fost distrusă de umanitarismul sentimental și cel pozitivist – pe care îl urmărește neobosit, fără să se repete, în metamorfozele sale culturale, politice și educaționale.

La fel de neașteptat a fost să descopăr că profesorul de la Harvard dovedea o maturitate inegalabilă, indiferent de volum sau de tema abordată, astfel încât cuiva nefamiliarizat cu biografia sa i-ar fi imposibil să distingă între cărțile de tinerețe și cele apărute la apogeul carierei. După cum spunea prietenul său, Paul Elmer Moore, Babbitt părea că s-a născut din capul lui Jupiter precum Minerva, fără să fi trecut prin suferințele dureroase, de cele mai multe ori inevitabile, ale căutărilor de tinerețe: „Cum a ajuns să iubească și să stăpânească poeții greci și latini, nu-mi dau seama. Potrivit propriilor mărturisiri, gustul acesta s-a născut în el. Ceea ce este însă uluitor este că, atunci când privesc înapoi, pare că a apărut întru totul matur și înzestrat”. Așadar, un clasic născut, nu făcut.

Viața lui conține detalii mișcătoare, mai ales dacă o citim, așa cum ar trebui, prin comparație cu omul deplin ce a exasperat inteligența americană de la începutul secolului (în rândul oponenților săi găsim nume foarte diverse, precum Ernest Hemingway, Albert Jay Nock, Sinclair Lewis, Edmund Wilson, H.L. Mencken ș.a.) prin insistența sa nenegociabilă pentru tradiția clasică, prin critica devastatoare a modernismului cultural și a pustiirilor care i-au urmat. Pe de altă parte, Babbitt nu a dus lipsă de admiratori, T.S. Eliot fiind poate cel mai strălucit și celebru ucenic al său; nu încape îndoială, totuși, că marele critic american a înotat împotriva curentelor dominante în epocă: „Să te lupți cu o generație întreagă nu e ceva de dorit. Am fost nevoit să trăiesc în niște vremuri când toate ideile pe care le consideram fundamentale pentru om au intrat din ce în ce mai mult în declin.”

Irving Babbitt s-a născut în 1865 la Dayton, Ohio, într-o familie nu chiar obișnuită. Mama sa a trecut la cele veșnice pe când copilul avea doar 11 ani, drept pentru care o bună parte din copilărie și-a petrecut-o în varii orașe americane sau la ferme din Ohio și Wyoming. Privind din afară, ar părea mai degrabă o copilărie ce predispunea la romantism. Dacă mai punem la socoteală și preocupările bizare ale tatălui, un fel de escroc spiritist, care vindea cristale prin care, chipurile, puteai afla sexul copilului înainte de a se naște, sau aventurile de cowboy (în sensul de văcar, nu de pistolar) ale lui Babbitt în Vestul nu chiar atât de sălbatic, unde, conform mărturiei unui amic, scotea din vizuini șerpi cu clopoței și-i învârtea în jurul capului, avem motive serioase de mirare și interes.

A ajuns la Harvard ca student în 1885, fiind mai mult decât familiarizat cu literatura clasică. Colegii din facultate îl numeau „asistentul Babbitt” deoarece își sâcâia profesorii cu tot felul de întrebări incomode. Nu făcea parte din boemă, dar nici nu putea fi încadrat în rândul tocilarilor insipizi. Ceea ce ieșea în evidență era o viață interioară adâncă și o căutare a profunzimilor, trăsături care îi dădeau un aer aparte. În timpul petrecut la Harvard a reușit performanța de a fi campion la absențe, ceea ce nu s-ar putea bănui, după cum remarca un fost coleg, de la un avocat atât de consistent al convenției și formei. „Avem parte de două educații”, afirma mai târziu Babbitt, „una care ne este oferită și alta pe care ne-o oferim singuri”, iar comentariul inspirat al cuiva a fost că Babbitt nu a lăsat niciodată ca prima educație să o pună în pericol pe a doua. Același coleg l-a surprins adeseori pe viitorul profesor stând pe podea, întins pe burtă, cu capul în mâini, citind Platon în greacă. Altădată, într-o excursie, a parcurs 800 de pagini din filosoful „Republicii”.

Gusturile sale literare au pentru noi, cei care nu ne putem închipui viața, în cel mai fericit caz, fără literatură de recreere, ceva de-a dreptul ascetic. Singura concesie pe care o făcea beletristicii era lectura „Istoriei lui Pendennis” de Thackeray. În rest, poeți latini și greci, Sofocle și Horațiu, Apolonius din Tyana și Porfirius, Plotin, Confucius și texte budiste clasice, printre

care reușeau cumva să se strecoare Goethe („Faust”) și Matthew Arnold („Literatură și dogmă”). Când a descoperit în biblioteca unui prieten mai multe volume de George Sand nu și-a putut stăpâni îngrijorarea cu privire la soarta acelui om. Deși preferințele sale mergeau doar într-o anumită direcție, era un cunoscător avizat al modernilor, putând cita cu ușurință și cu o oarecare plăcere mai ales din Byron sau Shelley; ceea ce nu-l împiedica, pe de altă parte, să facă din poezia și imaginația romantică materialul favorit de disecție. Întrebat fiind de un coleg ce fel de literatură preferă în timpul liber, cunoscută fiind predilecția multor profesori pentru poveștile polițiste, Babbitt a răspuns oarecum surprinzător: „critică literară contemporană”.

Așa cum se poate presupune, dată fiind această educație clasică, Babbitt era o întrupare a cumpătării, care nu excludea, însă, umorul și replicile spumoase, nefiind puțini aceia care afirmă că geniul său se găsea de fapt în conversații. De pildă, unui prieten care și-a manifestat îndoiala față de eficiența morală a budismului în lumea europeană, Babbitt i-a replicat într-o manieră tipic johnsoniană: „Cum așa?! Nu crezi că budismul – o religie cu 14 iaduri – este suficient de bun (pentru europeni)?!”

Fiind în esență un moralist, prieteniile sale, deși se apropiau mult de idealul de generozitate antică, păstrau o severitate care putea fi uneori dificilă pentru cei de lângă. În opinia apropiaților, era în primul rând un filosof și un mentor, poate cam cicălitor. Un prieten trebuie să fie un ghimpe în coasta celor pe care îi iubește, repeta Babbitt. Prin calitățile lui critice neobișnuite, nu-i trebuia prea mult ca să devină un ghimpe în ambele coaste, după cum observa un admirator.

În pofida aparențelor din acest portret sumar, Babbitt nu era un sihastru intelectualist, care să trăiască îngropat în cărți. Lui îi aparține citatul, care ar putea sta la fel de bine în gura oricărui tradiționalist autentic: „rolul cărților este de a învăța să le disprețuim.” Îndrăgea nespus peisajele arcadiene din New England și plimbările lungi în natură, care nu durau aproape niciodată mai puțin de două ore. De la un moment încolo, ca să câștige timp, a devenit alergător, iar la Paris, poliția locală, văzându-l cum aleargă noaptea, l-a luat drept un tâlhar urmărit de victima sa.

Babbitt a absolvit Harvard în 1889, iar apoi a predat timp de doi ani la Colegiul din Montana. Ulterior a plecat în Franța pentru a aprofunda religiile orientale cu profesorul Sylvain Levy. Filosofiile și religiile orientale vor reprezenta o preocupare constantă în viața sa, un loc privilegiat ocupându-l budismul, pe care l-a opus nu doar o singură dată umanitarismului modern. Într-un eseu caracteristic, remarca:

„Potrivit lui Buddha, cel mai rău dintre vicii e să cedezi în chip leneș pulsiunilor temperamentale (pamāda). Cea mai înaltă virtute (appāmada) o reprezintă opusul, trezirea simțurilor din lene și letargie, exersarea constantă a voinței active. Pe patul de moarte, ultimele cuvinte ale lui Buddha către discipolii săi au fost îndemnul de a practica necontenit această virtute (appāmada sampādetha).” Poate nu e lipsit de interes să spunem, în context, că Paul Elmer More vedea în acest fragment cheia de lectură a întregii gândiri a lui Irving Babbitt.

Revenit din Franța, a continuat să urmeze cursuri de filosofie orientală la Harvard, pentru ca ulterior să predea limbile romanice la un colegiu american. La doar cinci ani de la absolvirea universității era primit în rândul profesorilor de la cea mai importantă universitate americană. Cu toate că și-ar fi dorit să predea clasicii antici, a trebuit să se mulțumească cu catedra de literatură comparată. Cursurile ținute acolo aveau să-i aducă în același timp dușmani, dar și un număr considerabil de studenți devotați (o proporție relevantă fiind chinezi). Într-o vreme a fost cât pe ce să fie dat afară din facultate din cauza atmosferei intelectuale nefavorabile ideilor sale, însă în cele din urmă, datorită succesului pe care îl repurtau prelegerile sale în rândul celor mai buni studenți, a rămas la Harvard până când a trecut la cele veșnice, la vârsta de 68 de ani.

Ca profesor preda și discuta cu elevii ca și cum s-ar fi aflat la nivelul său, chiar dacă asta îi făcea pe unii să se comporte mult prea familiar, uneori chiar grosolan. Babbitt dovedea toleranță și generozitate, însușiri firești pentru un gentleman autentic, de unde și eticheta de „Sfântul din New England”. Până și un cinic precum H.L. Mencken se vedea silit a-i recunoște virtuțile. Studenții săi puteau împărtăși orice punct de vedere doreau, clasic, romantic, naturalist, realist, decadent, însă aveau datoria să intre într-o dezbatere în care trebuiau să argumenteze eliberați de capricii personale și impresii subiective. Din (ne)fericire pentru ei, în fața lor se găsea un colos intelectual care putea elabora fără întrerupere argumente imbatabile și explicații copleșitoare.

Măreția gândirii la Babbitt provine dintr-o viziune antropologică în care omul este văzut ca având o voință superioară, înțeleasă ca putere de control asupra dorințelor expansive sau pătimașe. „Nu ezit să afirm că ceea ce este specific omului și, în cele din urmă, reprezintă un atribut divin este o anumită calitate a voinței, o voință care se exercită în relația cu sinele obișnuit ca voință de înfrânare”, spune el undeva.

Pe de altă parte, această voință nu reprezintă doar un ingredient necesar al fericirii pământești, ci și o cale de a cunoaște realitatea, având și o valență epistemologică. Babbitt își desfășoară grila de interpretare culturală plecând de la aceste presupoziții, pe care le vede confirmate din plin de istorie și tradiție. Din acest punct de vedere, lucrările sale constituie o experiență

neobișnuită pentru cei mai mulți cititori de comentariu literar. Și asta deoarece profesorul american judecă și analizează creațiile nu prin prisma atributelor exclusiv estetice, ci primordial și de cele mai multe ori, doar prin apropierea lor de un standard al naturii umane, care ia drept incontestabil „războiul civil din peșteră”, adică lupta dintre bine și rău care se desfășoară în inima fiecărui individ. În măsura în care o operă se îndepărtează de acest criteriu sau îl neagă – așa cum fac majoritatea producțiilor moderne – atunci ea se încăpățânează să fugă de adevărul uman și să distorsioneze astfel realitatea: „la urma urmei, o operă de artă ar trebui să fie ceva mai mult decât un triumf al tehnicii”. Pe cale de consecință, pentru Babbitt, literatura nu este „o sursă de efecte liniștitoare și narcotice”, și nici „impresii personale mai mult sau mai puțin agreabile”, ci „sursă a unei legi pentru viață”.

„Literatura comparată se va dovedi un subiect lipsit de importanță dacă nu e studiată în strictă subordonare față de standardele umane. De pildă, relația dintre Petrarca și sonetiștii din Renaștere e interesantă, dar problema mai consistentă e cum se raportează Petrarca și discipolii săi nu unii la alții, ci la mintea permanentă a omului”, scrie Babbitt în „Literatura și titlul de doctor”.

Desigur că problema identificată de marele profesor american nu se rezumă doar la literatură, ci privește întreaga creație culturală, iar efectele ignorării sau contestării ei au drept rezultat o decadență estetică interminabilă. „A rata buna-cuviință înseamnă a deveni incapabil de ce e mai bun în artă și literatură, ca să nu mai vorbim de viața însăși. Înseamnă a pierde taina selectării și a marilor maniere.”

Babbitt vede rădăcina răului și principala amenințare la adresa omului în filosofia naturalistă, cu cele două curente ale sale: emoțional, reprezentat de Rousseau, și științific, întruchipat de Francisc Bacon.

„Adepții lui Bacon și adepții lui Rousseau, chiar dacă de multe ori își găsesc motive superficiale de conflict, au lucrat împreună la subminarea nu numai a tradiției religioase, ci și a unei tradiții care în Occident își are originile nu în Iudeea, ci în Grecia antică, și care poate fi numită tradiția umanistă.”

Cele două componente cheie pentru înțelegerea gândirii apusene și moderne, care oscilează între un legalism nemilos și o anarhie sentimentală, au fost de altfel identificate și de alți gânditori precum Erik von Kuehnelt-Leddihn într-un eseu despre Rousseau și Calvin. Mai mult, originile acestor poziții dialectice pot fi descoperite chiar mai devreme, poate chiar imediat după

Marea Schismă, în sistemul tomist pe de o parte și programul unui nou creștinism, brevetat de Francisc din Assisi.

Oricum ar sta lucrurile din punct de vedere al genezei ideilor, este indubitabil că un moment de cotitură în degringolada occidentală a fost reprezentat de Rousseau, o adevărată bête noire pentru Babbitt. Rousseau este acela care atacă frontal ideea de natură umană căzută, iar în locul ei postulează arbitrar și în pofida tuturor experiențelor bunătatea înnăscută a omului: „Omul e bun de la natură și numai prin instituțiile noastre oamenii devin răi", scria autorul Contractului Social.

Potrivit lui Babbitt, noul dualism, între om și societate, nu doar că „înlocuiește teologia cu sociologia", ci face caduc vechiul conflict din sufletul omului și spulberă orice idee de reformă morală a sinelui. Ceea ce nu înseamnă că dispare confruntarea dintre bine și rău, ci doar că se mută într-un plan mult mai general și mai periculos, și anume între om și instituțiile sale, care devin responsabile pentru orice fel de neajuns. Asta deși, după cum observă Babbitt, „războiul pe care l-a purtat cruciatul rousseauist a fost mai puțin îndreptat împotriva instituțiilor decât împotriva celor care le controlează și le administrează – regii și preoții în etapele incipiente ale mișcării, iar astăzi, capitaliştii."

Influența lui Rousseau aproape că nu poate fi exagerată, cu toate că Babbitt, citându-l pe lordul Acton, pare că frizează hiperbola atunci când aseamănă impactul său cu acela al fondatorilor de religii. Cu toate acestea, observația sa cum că „a te opune lui Rousseau înseamnă a te opune principalelor puncte de vedere contemporane în materie de literatură, politică, educație și, mai cu seamă, religie" rămâne în bună măsură incontestabilă.

În plan artistic, Rousseau a produs o revoluție a imaginației morale, fiind pe bună dreptate considerat părintele romantismului. Pe urmele sale, remarcă Babbitt, în speranța de a fi creativi, oamenii s-au predat necondiționat spontaneității și fluxului, „sacrificând standardele și controlul conștient de care e nevoie pentru a da creației o semnificație umană reală".

Pe de altă parte, naturalismul științific al cărui exponent principal este Bacon, cu accentul pus pe eficiență utilitară și pe o imagine exclusiv materialistă a lumii constituie doar la nivelul aparențelor o antiteză la sentimentalismul romantic. La fel ca și școala lui Rousseau, chiar dacă într-un alt sens, dinamitează viziunea tradițională asupra omului, lipsindu-l pe acesta de orice libertate și demnitate. După cum afirmă, de pildă, Diderot, care reprezintă un studiu de caz pentru îmbinarea celor două tendințe, „nu există libertate, nu există faptă demnă de laudă sau

de vină, nici vicii sau virtuți, nimic care să merite răsplătit sau pedepsit... Există numai un anumit fel de cauze despre care putem vorbi cum se cuvine – cauzele fizice..."

Această filosofie ne-a pricopsit în literatură, după cum magistral documentează Babbitt, cu așa numitul realism, care nu este în esență decât o deformare imaginativă a realității de către niște romantici dezabuzați, din care elementele cu adevărat umane sunt epurate. Flaubert, de pildă, își propunea să trateze oamenii „ca pe mastodonți sau crocodili, astfel că din ceea ce a scris a eliminat tocmai gândurile și sentimentele pe care dorea cel mai arzător să le rostească (...) Parisul lui Balzac, de exemplu, nu e real, ci un vis în culori țipătoare (...) Țăranii lui Zola, din nou, nu sunt reali – sunt coșmaruri naturaliste".

În registrul politico-social, naturalistul scientist va „încuraja întotdeauna înlocuirea Împărăției tradiționale a lui Dumnezeu cu o împărăție a omului – exaltarea «confortului» material deasupra celui spiritual, glorificarea controlului tot mai mare pe care îl capătă omul asupra forțelor naturii în numele progresului". Însă, din punct de vedere umanist, ceea ce e important pentru om este puterea de a acționa asupra lui însuși, și nu cea de a transforma lumea.

Consecințele care se desprind de aici sunt incalculabile, iar Babbitt, fără să intre în detalii minuțioase, reușește să schițeze perspectivele unui dezastru moral, educațional și cultural, care abia dacă putea fi întrezărit la acel moment.

„Presupunem că avansăm în toate direcțiile doar pentru că avansăm rapid într-o direcție – și totuși, din ceea ce știm despre om în istorie, ar trebui să presupunem exact opusul. Indiferent de ce e adevărat despre doctrina progresului la nivel abstract, e foarte probabil, după cum se vede la americanul de rând, să se dovedească o pasiune periculoasă. Raționamentul nostru spune că știința trebuie să fi creat un nou rai, pentru că e cât se poate de limpede că a creat un nou pământ. Ajungem astfel să luăm în răspăr cunoașterea despre natura umană pe care o poseda un trecut atât de ignorant față de legile curentului electric, iar între timp suntem orbi cu privire la faptul că avem oameni care cunosc legile curentului electric, dar sunt ignoranți cu privire la legile naturii umane."

Dialectica surprinsă de Babbitt, între un pol anarhico-sentimental și unul scientist-pozitivist, ne urmărește din nefericire până astăzi, poate chiar mai mult decât în vremea sa, când încă mai putea fi întâlnit idealul lui honnête homme, sau al gentilomului, adică omul care „nu se mândrește cu nimic". Poate că una din contribuțiile cele mai remarcabile ale profesorului de la Harvard este aceea de a demonstra fără drept de apel fundătura spre care ne-au condus

aceste filosofii, ca și identitatea lor de fond. „E mai ușor să fii științific sau erudit sau entuziast decât civilizat”, scria el într-una din multele sale formulări memorabile.

Nu e ușor de sintetizat importanța gândirii lui Babbitt pentru înțelegerea modernității. Pe lângă critica umanitarismului, el reușește să anticipeze în descendența naturalismului pozitivist un triumf al specialistului, al tehnocrației și vulgarității. De asemenea, critica făcută în treacăt capitalismului – Rockefeller este pentru el americanul reprezentativ care a înfăptuit cu supra de măsură ceea ce numeroși afaceriști din vremea lui doar au visat – merge mult mai în profunzime decât ieremiadele socialiste, care nu sunt altceva decât un rousseauism prost deghizat. În același context al plusurilor indubitabile ar trebui amintită și claritatea cristalină în exprimarea unor idei complexe, precum și arta citării, care face ca majoritatea citatelor să arate ca și cum ar fi fost gândite special pentru textele sale.

În altă ordine de idei, spre deosebire de o bună parte din literatura conservatoare, care de cele mai multe ori nu se distinge decât în comentariu negativ, Babbitt oferă un program umanist, în care se pot sesiza pe alocuri semnele unui apofatism care ar merita, cred, un comentariu mai amplu. „Răspunsul final în fața tuturor îndoielilor care chinuie inima omului nu este o anumită teorie a comportamentului, oricât de bună ar fi ea, ci omul de caracter”, afirmă el într-o notă la Dhammapada.

Deși această încercare de construcție a unui stăvilar umanist care să facă față tendințelor centrifuge din modernitate rămâne un eșec, în principal din cauza eludării religiei, după cum punctează T.S. Eliot într-un eseu despre mentorul său, nu putem, totuși, să nu admirăm grandoarea încercării.

Probabil, de fapt este sigur, că apariția primelor eseuri ale lui Irving Babbitt nu va duce la o transformare de perspectivă asupra culturii moderne. Nimeni nu e atât de naiv sau optimist. Însă, nici nu cred că ar trebui să subestimăm puterea ideilor sale. Parafrazând una din vorbele sale de duh, nu este exclus ca, dacă e ca această căutare a noutății cu orice preț să continue, singura cale prin care un om va putea să fie original va fi printr-o reîntoarcere la bunul gust tradițional. Iar dacă așa vor sta lucrurile, ar fi greu de găsit un apologet al sănătății culturale mai convingător și consistent decât Babbitt.